

■ FILIP SANTY ■

De «Dames de la Miséricorde» Sociale hulpverlening in Kortrijk 1879-1902

Een van de verworvenheden van onze hedendaagse samenleving is de sociale zekerheid. Die moet in principe verhinderen dat mensen onder de armoedegrens terechtkomen. In principe, want ondanks alle sociale vooruitgang is armoede nog niet volledig verdwenen en bestaat er nog altijd een "Vierde Wereld". Allerlei vrijwilligersorganisaties, zoals Het Leger des Heils en meer recent Poverello, proberen bij te springen waar nodig. De christelijk geïnspireerde Sint-Vincentius a Pauloverenigingen¹ en Wederzijds Hulpbetoon² kunnen ondertussen al terugblikken op een traditie van meer dan 150 jaar. Wederzijds Hulpbetoon, dat kansarmen sociaal begeleidt en nog actief is in Kortrijk en Poperinge, is gegroeid uit de "Dames de la Charité et de la Miséricorde". Het historisch onderzoek naar de omvang en de impact van deze vrouwelijke caritatieve organisatie is nog niet ver gevorderd. De grote lijnen zijn bekend, maar detailonderzoek kan een en ander verfijnen. Rond 1990 wordt er over de - toch vrij actieve - Kortrijkse afdeling van Wederzijds Hulpbetoon geschreven: "Van de periode 1850-1950 zijn geen documenten bewaard gebleven"³. Juister zou zijn: "... zijn er nog geen documenten van teruggevonden". Want soms gebeurt het dat een toevalsvondst daarin verandering brengt. In een sacristiekast van de Sint-Maartenskerk vond ik jaren geleden het verslagboek terug van de "Société de bienfaisance Dames de la Miséricorde", dat voor de periode vanaf de stichting in 1879 tot 1902 een vrij goed beeld geeft van de werking van deze directe voorloper van Wederzijds Hulpbetoon.

Het verslagboek telt 140 bladen en is - op enkele lacunes na (b.v. f° 100-101, 119r) - vrij volledig. De notulen zijn vrij uitgebreid in de beginperiode, maar beperken zich vanaf 1897 tot het essentiële. Op 6 mei 1902 neemt secretaris Marie De Haerne-Vercruysse ontslag, op het moment dat het boek zowat is volgeschreven. Het verslagboek werd na consultatie aan de toenmalige pastoor terugbezorgd, zodat ik ervan uitga dat het verder goed wordt bewaard in het kerkarchief.

¹ Voor de rol en betekenis van de Sint-Vincentiusverenigingen, zie J. DE MAEYER en P. WYNANTS (ed.), *De Vincentianen in België, 1842-1992, les Vincentiens en Belgique*, - KADOC-Studies 14, Leuven, 1992.

² P. ROSSEL (ed.), *In een zachte bries. Bisdom Brugge*, 1993, blz. 49.

³ M. VAN DER SYPT, *150 jaar bewogen leven. Vrijwilligersvereniging Wederzijds Hulpbetoon*, Gent, z.d. [ca. 1990], blz. 38. Deze gelegenheidsbrochure geeft een rudimentair inzicht in de geschiedenis en de huidige werking van de vrijwilligersorganisatie.

I Belle Epoque

Tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw onderging Kortrijk opmerkelijke veranderingen. De industrialisatie kwam op gang: tussen 1867 en 1880 startten gemiddeld achttien nieuwe industriële bedrijven hun activiteiten. Tegen 1896 werkten er meer dan 4700 mensen in de Kortrijkse industrie, van wie 44 % in de textielsector. Het bevolkingscijfer steeg tussen 1866 en 1900 zeer snel van 22894 over 26743 in 1880 tot 33743. Daardoor ontstond er een acute vraag naar woningen. Vanaf 1865 werd de Gerechtshofwijk, het zgn. Nieuw Kwartier, een wijk voor gegoede burgers. Na de oprichting van een Maatschappij voor het bouwen van Goedkope Woningen (1892) konden er vanaf 1898 zowat zestig arbeiderswoningen per jaar worden gebouwd. Burgemeester Auguste Reynaert (1884-1915) saneerde de binnenstad door het wegwerken van tal van sloppenwijken, o.m. op Overleie, en door de aanleg van de grote lanen en parken⁴.

In die zin kende ook Kortrijk toen zijn "Belle Epoque", een naam die na de Eerste Wereldoorlog werd gegeven aan de periode 1880-1914, toen velen met heimwee terugdachten aan de onbezorgde jaren van vrolijkheid van vóór de oorlog. De Belle Epoque, gesymboliseerd door de Art Nouveau, was duidelijk een scharnierperiode, een tijd van verandering waarin de mensen anders gingen denken en leven. Lang voor er sprake was van emancipatie, gold dat ook voor de vrouwen over wie het in dit verdere verhaal zal gaan. Wellicht voor de Kortrijkse burgerdames wat langzamer dan hun soortgenoten in de grote steden, maar toch! De verandering werd overigens zichtbaar in de mode: tegen het eind van de eeuw werd de tournure of de "cul-de-Paris" verdrongen door de vrijere japon, die de vrouw een slanker en beweeglijker silhouet gaf.

De bourgeoisie dankte haar welvaart aan de opmars van de techniek. Daartegenover stond de wereld van de arbeid, die deze triomf mogelijk maakte maar er niet in deelde. Na 1886 kreeg het geloof in de vooruitgang een flinke deuk door het sociale oproer in Wallonië, de opkomst van het socialisme en de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht. Stilaan raakte de burgermaatschappij ondermijnd⁵.

In een poging om te redden wat te redden viel en ter vervanging van de traditionele banden, begonnen de katholieken aan de uitbouw van een wijdvertakt verenigingsleven dat in alle behoeften moest voorzien. Vanaf het midden van de 19de eeuw en vooral tegen de eeuwwisseling ontstonden ook in Kortrijk flink wat instellingen en verenigingen die zich met een of andere vorm van hulpverlening aan minder gegoeden inlieten. Naast de officiële instanties, zoals het Weldadigheidsbureau, waren er zeer diverse privé-initiatieven die zowat alle "levensfasen" overspanden: bewaarscholen en weeshuizen, patronaten, bejaardentehuizen, ziekenzorg, het "Oeuvre des Dames de la maternité" (hulp aan arme moeders, vanaf het derde kind), om er maar enkele te noemen⁶.

⁴ P. THURMAN, P. BONCQUET en F. GRUWEZ, *Kortrijk*, Brugge, 1989, blz. 131 e.v.; N. MADDENS (ed.), *De Geschiedenis van Kortrijk*, Tielt, 1990, blz. 396 e.v.

⁵ K. VAN ISACKER, *Mijn land in de kering 1830-1980*, Kapellen, 1980, passim.

⁶ Zie een overzicht in M. DE SPOELBERGH DE LOVENJOEL en C. VLOEBERGH, *Belgique charitable*, Brussel, 1904, blz. 237-242).

De "Société de bienfaisance Dames de la Miséricorde" is een ander voorbeeld.

I De organisatie

De directe aanleiding tot de oprichting van deze vereniging in 1879 waren niet nader bekende moeilijkheden, gerezen binnen de bestaande "Société de bienfaisance Dames de la Charité de Marie"⁷. In de eerste uitgave van *Belgique charitable* (1893, blz. 152-153) wordt het doel van het "Oeuvre des Dames de charité de la Miséricorde" omschreven als "visiter et secourir les pauvres à domicile". In de tweede uitgave (1904, blz. 241) staat daarentegen vermeld dat de "Dames de la Miséricorde" zich richtten op hulpverlening aan de behoeftige weduwen in de stad, terwijl de "Société des Dames de charité de Marie" zich toedeed op bezoeken en hulp aan de armen.

De nieuwe caritatieve damesvereniging wou de seculiere geestelijkheid in haar werk bijstaan door met de actieve leden wekelijks een bezoek te brengen aan arme gezinnen. Van het begin af werd duidelijk gesteld dat geen enkel gezin kon worden geholpen zonder de goedkeuring van de deken of de parochiegeestelijkheid. De inschakeling in de pastorale werking was daarmee meteen overduidelijk en kan worden geïllustreerd met enkele voorbeelden⁸. Zo verwachtte deken Vandeputte, volgens zijn toespraak op de algemene vergadering van 14 maart 1880, onomwonden hulp bij zijn priesterlijke taken door werken als dat van de "Dames". Twee jaar later, op 2 mei 1882, hield pastoor-deken Roets een uiteenzetting om aan te tonen dat de "Dames de la Miséricorde" het verlengstuk van de priesters waren. In november 1886 had deken De Houck worden van lof voor de toewijding van de Dames en gaf hij toe dat zij soms meer invloed op de armen hadden dan de clerus.

De vereniging van de "Dames de la Miséricorde" bestond uit werkende leden en ereleden. De ereleden moesten de nodige financiële middelen aanbrengen. De werkende leden vormden de algemene vergadering, die tweemaal per jaar werd bijeengeroepen. Deze leden waren het die de huisbezoeken aflegden, de noden signaleerden, voor de hulpverlening zorgden en de raadsleden verkozen die de dagelijkse leiding van de vereniging in handen hadden.

I Samenstelling bestuur

Op de stichtingsvergadering op 4 maart 1879 waren twintig dames en juffrouwen uit de gegoede Kortrijkse burgerij aanwezig: Bruneel-Delva, Tremmery-Loncke, Vandale-Crombet, Vanbelleghem-Brulez, Camille Vercruysse, Vercruysse-Elleboudt, Vercruysse-d'Hondt en de juffrouwen Berthe Delacroix, Mathilde Delacroix, Malvina Delespaul, Marie Delespaul, Constance Haye, Augusta Rolin, Lucie Vercruysse, Marie

⁷ L. SAINT-VINCENT [= de Spoelbergh-d'Ursel], *Belgique charitable*, Brussel, 1893; M. DE SPOELBERGH DE LOVENJOEL en C. VLOEBERGHES, *Belgique charitable*, Brussel, 1904.

⁸ Zie hierover ook: DE MAEYER en WYNANTS, *De Vincentianen*.

Vercruysse en Louise Verheust. Lieten zich verontschuldigen : Elisa Brulez, Marie Debbaudt-Vercruysse, Julie Hage en Marie Willems. Zoals toen gebruikelijk, gebruikten de gehuwde dames de (voornaam en) naam van hun man. Ongehuwde dames gebruikten hun eigen voornaam en familienaam. Omdat de oprichting in de maand maart plaatsvond, kozen de stichters Sint-Jozef als patroonheilige van de vereniging.

Er werd onmiddellijk een dagelijks bestuur (de "Raad") samengesteld, dat elke eerste dinsdag van de maand bijeen zou komen. Tot 1 mei 1883 kwam men bijeen om 10 uur, nadien werd het beginuur van de vergaderingen vastgelegd op 9.30 uur. Vanaf 4 maart 1885 werd er opnieuw om 10 uur vergaderd.

Vandale-Crombet werd voorzitter (tot 1887), Marie Vercruysse ondervoorzitter⁹, Marie Willems raadslid (tot haar overlijden in 1886), Julie Hage "vestiaire" (tot haar overlijden in 1887), (Arsène) Vercruysse-Ellebaut schatbewaarder (tot 1893) en Lucie Vercruysse, die later trouwde met Albert Goethals, secretaris (tot haar overlijden in 1889). Omdat het met de vereniging goed ging, werd al op 6 januari 1880 een bijkomend raadslid aangesteld in de persoon van Augusta Rolin, die trouwde met Robert Vercruysse en raadslid bleef tot 1883.

Op 24 maart 1881 werd voor het eerst een verkiezing georganiseerd op basis van een artikel van het huishoudelijk reglement dat bepaalde dat de raad voor de helft moest worden herkozen. Stemgerechtigd waren de aanwezigen op de halfjaarlijkse algemene vergadering van de werkende leden. De aftredende raadsleden, die door loting werden aangewezen (Marie Vercruysse, Arsène Vercruysse en Lucie Vercruysse) werden met eenparigheid van stemmen opnieuw aangesteld. De andere helft werd op 16 maart 1883 verkozen¹⁰.

Om de maandelijks raadsvergaderingen qua aanwezigheid wat te kunnen uitbreiden kwamen er vanaf 6 april 1883 twee leden bij. De dames Victor Vercruysse¹¹ en Mathilde Delacroix werden met handgeklap verkozen. In 1884 kwam Marie Dupont¹² de rangen van de raad versterken.

Van het principe om de helft van de raad na twee jaar te herverkiezen vinden we alleen nog een spoor terug in de notulen van de algemene vergadering van 17 maart 1885. De aftredende leden Arsène Vercruysse-Ellebaut, Camille Vercruysse, Mathilde de la Croix en Lucie Vercruysse werden allemaal herkozen met 23 van de 24 uitgebrachte stemmen. Marie Willems werd in 1886 vervangen door Elise Vandenpeereboom¹³.

In februari 1887 moest er een buitengewone vergadering worden bijeengeroepen. De voorzitter-stichtster Vandale nam ontslag om gezondheidsredenen. In een eerste reactie wilde de Raad dat ontslag niet aanvaarden, maar toen Vandale niet op haar beslissing wilde terugkomen, werd Victor Vercruysse-D'Hondt als haar opvolgster aangesteld.

⁹ Marie Vercruysse, die in 1882 overleed, werd als raadslid opgevolgd door Camille Vercruysse.

¹⁰ Het resultaat van de stemming was als volgt (op 20 aanwezigen, 21 leden waren afwezig): Vandale (19/20), Willems (19/20), Hage (19/20 en Rolin (7/20). De Raad koos achteraf opnieuw Vandale tot voorzitter (4/5 stemmen) en Hage tot vestiaire (5/5).

¹¹ Victor Vercruysse-D'hondt: raadslid van 1883 tot 1887, waarna ze tot voorzitter werd verkozen in opvolging van Vandale-Crombet.

¹² Marie Dupont: raadslid 1884-1889; vestiaire 1887-1889 (vertrekt uit Kortrijk)

¹³ Elise Vandenpeereboom: raadslid 1886-1889; vestiaire 1889-ca. 1900 (vertrekt uit Kortrijk).

Twee jaar later (maart 1889) overleed Lucie Goethals-Vercruysse, secretaris sinds de stichting van de "Dames de la Misericorde". Marie Vercruysse, die nadien trouwde met een De Haerne, werd de nieuwe secretaris. Tegelijk werden drie nieuwe raadsleden aangesteld : Bruneel-Delva¹⁴, De Craene-Boulez en Vercruysse-Descamps.

Daarna duurde het tot februari 1896 vooraleer er nog eens een aanpassing van het aantal raadsleden kwam: Gustave Goethals werd het tiende raadslid. In december 1898 kwam Vandepereboom-Buyse als elfde lid de raad versterken.

Uiteindelijk nam Marie De Haerne-Vercruysse in 1902 ontslag als secretaris. Ergens zal er hiervoor wel een bijzondere reden zijn geweest, want het verslagboek vermeldt: "Tout en respectant les motifs on accepte cette démission avec regrets et on présente à Mme. de Haerne, les plus sincères remerciements pour le dévouement qu'elle a porté à l'oeuvre dans l'accomplissement de sa charge". Marie Debbaudt werd vervolgens tot nieuwe secretaris verkozen.

I Werkende leden

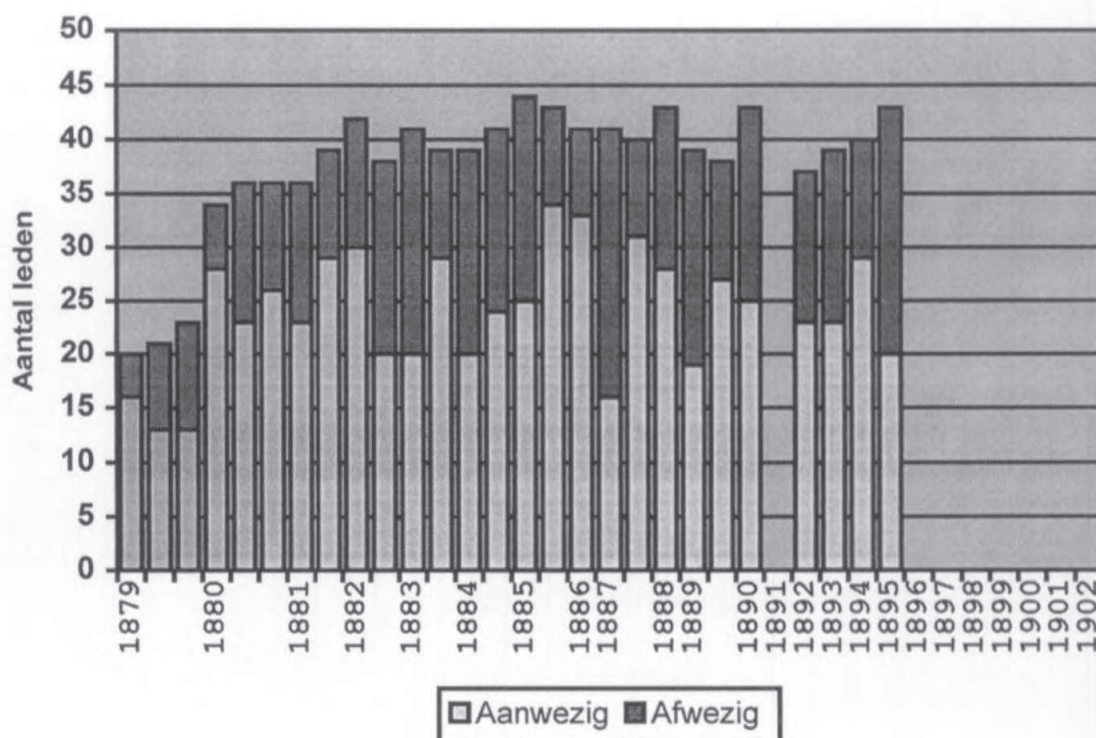
Al bij al bleef het aantal werkende leden vrij beperkt. Begonnen met twintig dames, telde de vereniging nooit meer dan 44 leden. Tot 1890, en grosso modo ook tot 1895, zijn de ledencijfers bekend. Voor de jaren nadien werden ze niet meer in het verslagboek vermeld, maar hebben we zeer sterke vermoedens dat ze zeker niet meer zijn gestegen.

De werkende leden werden in principe tweemaal per jaar uitgenodigd op een algemene vergadering. De eerste twee jaren waren er zelfs drie algemene vergaderingen. In 1886, 1888 en na 1890 bleef het aantal vergaderingen beperkt tot één per jaar. Grafiek 1 geeft een overzicht van de evolutie van het aantal werkende leden en de aanwezigheden op de vergaderingen.

Een voornaam agendapunt van de algemene vergaderingen was het overzicht van de stand van zaken inzake de verstrekte hulp¹⁵. Maar, het geestelijk woordje door de deken-erevoorzitter zal voor de aanwezigen minstens even belangrijk zijn geweest. Zo sprak deken Vandeputte op de algemene vergadering van 14 maart 1880: "Donnez aux pauvres et donnez beaucoup, c'est moyen facile d'arriver à la béatitude éternelle". Het voorbeeld daartoe werd gegeven door Christus in de broodvermenigvuldiging en in het verhaal van de jonge man die alles weggaf. De deken stelde dat er geen regel was in wat men moest geven: elk geeft wat hij kan ("donnez sans éclat que Dieu seul soit témoin de vos largesses"). Maar men moest wel voorzichtig zijn in de verdeling

¹⁴ Het is onduidelijk hoelang mevrouw Bruneel-Delva raadslid is gebleven. Feit is dat haar man, een Kortrijkse handelaar in meststoffen en granen, in 1889 provincieraadslid werd. In 1890 werd hij gemeenteraadslid in Kemmel om er in 1897 burgemeester te worden. Nog later werd hij senator. (V. PRIEM, *Het Kasteel te Kemmel in De Gidsenkring*, januari 1993, blz. 35).

¹⁵ Zo moet er op de vergadering van 7 november 1895 een drukwerkje zijn uitgedeeld met details over de hulpverlening, het "personnel de l'association" en de bedragen van uitgaven en ontvangsten.

Grafiek 1: algemene vergaderingen 1879-1902.

van de ontvangen giften: «(...) aujourd'hui le plus grand nombre des pauvres cherchent à tromper et chacun a des besoins: il y a deux espèces de besoin: les besoins absolus, c'est à dire plus on a plus on désire et jamais on a assez, ces besoins existent dans tous les rangs de la société. Les besoins relatifs qui sont ceux du pauvre: beaucoup souffrent sans se faire connaître, ce sont les plus malheureux et les plus dignes d'assistance. D'autres se plaignent avec raison mais un grand nombre demandent sans grande nécessité; évitez autant que possible ces derniers qui abusent du paupérisme, ils trompent, ils mentent afin de recevoir davantage».

I Erevoorzitters

Voor het erevoorzitterschap werden de Kortrijkse dekenen aangesproken: Vandeputte (april 1879 – april 1882), Roets (april 1882 – september 1886), De Houck (september 1886 – maart 1890) en Degryse (vanaf maart 1890). In de beginjaren was de deken ook effectief op de vergaderingen aanwezig, maar op 5 januari 1883 werd besloten om hem alleen nog maar in uitzonderlijke gevallen uit te nodigen. Naar de reden hiervoor hebben we het raden. Was de deken té druk benomen? Of ging het eerder om een poging om onder zijn vleugels uit te komen? Dit laatste lijkt ons niet onwaarschijnlijk: uit het verslagboek blijkt immers dat deken Roets tijdens de vergadering zeer regelmatig het woord nam voor morele beschouwingen. Misschien vonden de dames wel dat de deken zich té veel bemoeide...

I Ereleden

Voor de nodige financiële middelen werd er gerekend op de jaarlijkse bijdragen van de ereleden. Hoeveel die bijdrage in de beginperiode bedroeg, is niet bekend. Wél werd in oktober 1886 bepaald dat de dames twintig frank per jaar dienden te betalen, de juffrouwen konden volstaan met vijftien frank per jaar¹⁶.

In ruil voor die bijdrage mochten de ereleden rekenen op een bijzondere aandacht bij hun overlijden. Vanaf augustus 1885 moest ten minste vijf frank per jaar worden geschonken om te kunnen rekenen op een speciaal gedrukt overlijdensbericht dat alle leden opriep naar de gedenkmis. Wie minder dan vijf frank betaalde, moest het stellen met een aankondiging van de confreriemis op het overlijdensbericht dat door de familie werd verspreid. Deken Degryse toonde zich bij zijn aanstelling tot erevoorzitter inschikkelijk en ging akkoord met een voorstel om de offerandes van de missen voor de overleden leden ten goede te laten komen aan de vereniging.

Toen de Kortrijkse vereniging zich in november 1893 aansloot bij de overkoepelende "Archiassociation des Dames de Charité de la Miséricorde", verkregen de leden bovendien het recht op alle aflaten die aan de "Archiassociation" werden verleend. Met die aansluiting ging de Kortrijkse vereniging in op de wens van het Katholiek Congres van Mechelen van 1891 om in elke parochie een comité van Dames te vormen dat zich aansloot bij de "Archiassociation"¹⁷. Meteen werd ook een nieuwe categorie leden ingevoerd, die van de "Dames protectrices"¹⁸. Zij moesten een jaarlijkse bijdrage van vijftig frank¹⁹ inbrengen en verkregen het recht op aflaten zonder huisbezoeken te hoeven afleggen. Daarmee werd de werking van de Kortrijkse vereniging volkomen ingepast in die van de "Archiassociation", die haar zetel had in de Hoogstraat in Brussel²⁰. Bevestiging daarvan vinden we ook in de notulen van de vergadering van 2 februari 1900, waarin gesteld wordt dat men ingaat op de vraag van de algemene voorzitter, barones Snoy et d'Oppuers, om een werkingsverslag op te sturen voor opname in het algemene verslag.

De "Archiassociation" had overigens een vrij volkse voorgeschiedenis. De vereniging was omstreeks 1840 opgericht door enkele arbeidsters van de Brusselse Miniemenparochie om hulp te bieden aan armen en om zieken te bezoeken en te verzorgen²¹. Omdat de vijf centiemmen per week die zij daarvoor inbrachten, niet voldoende waren, kwamen rijke dames

¹⁶ Die twintig frank staat, omgerekend naar onze huidige waarden, voor een bedrag van ca. 3000 frank per jaar.

¹⁷ *Assemblée générale des Catholiques en Belgique. Session de 1891. Tome 1: Assemblées générales.* Mechelen, 1892, blz. 292.

¹⁸ In 1893 werden die nog "Dames Trésorières" genoemd (*Belgique charitable*, 1893, blz. 153).

¹⁹ Omgerekend zo'n 8000 frank per jaar.

²⁰ In hetzelfde jaar 1893 werd trouwens het eerste "handboek" voor de leden gepubliceerd: *"Manuel de l'Archiassociation des Dames de Charité de la Miséricorde"*, Brussel, 1893.

²¹ Al in 1857 schreef Desiré De Haerne met lovende woorden over de vereniging: "Les Dames de la Miséricorde, lesquelles, il faut bien l'avouer, sont plus capables que les hommes de faire des visites utiles à certaines catégories de pauvres, remplissent une véritable lacune qui existe dans la bienfaisance publique. Elles aussi se concertent avec les autres associations charitables et autant que possible avec les administrations officielles des pauvres pour éviter les doubles emplois, pour moraliser les indigents et restreindre le paupérisme". [D.] DE HAERNE, *Tableau de la charité chrétienne en Belgique ou relevé des oeuvres de bienfaisance dues principalement à l'usage des Libertés inscrites dans la Constitution belge de 1831*. Leuven, 1858.

ter hulp en kon de vereniging definitief van start gaan. De leden werden ingedeeld in drie categorieën: de “Dames de Charité”, de “Dames protectrices” en de “Souscripteurs”. Het reglement bepaalde verder dat het persoonlijk bezoek aan de armen thuis hét essentiële punt van de werking was. Alleen zo kon hun goede raad en enige vorming worden meegegeven. Vandaar dat het verboden was om de hulp door b.v. dienstpersoneel te laten bezorgen. Wie werkend lid wilde worden, moest zich richten tot iemand van de Raad. Die moest de aanvraag bij de voorzitter indienen. Indien de Raad akkoord ging, kon de Algemene Vergadering uiteindelijk het nieuwe lid aanvaarden. Elk lid kon hulpbehoevende armen signaleren, maar alleen de Raad kon tot daadwerkelijke aanvaarding beslissen.

In 1893 telde de organisatie twintig afdelingen, 400 bezoekende dames en 4000 bezochte gezinnen. In 1904 zouden dat 31 afdelingen, 600 werkende leden en 2000 ondersteunde gezinnen zijn geweest. Het totaal van de verdeelde hulp bedroeg in 1903 108.168,97 fr.²².

I Financiële situatie

Financieel kon worden gestart met 1547 frank²³, waarvan 125 frank kwam van de achttien effectieve leden, 529 frank van de achtendertig ereleden en 830 frank uit anonieme giften.

In principe werd tweemaal per jaar een overzicht van de kastoestand gegeven. Dit gebeurde elke eerste dinsdag van november, na de inning van de bijdragen van de werkende leden en elke eerste dinsdag van mei, na de inning van de bijdragen van de ereleden. Grafiek 2 maakt duidelijk dat de ereledenbijdragen voor de periode 1879-1891 vrij stabiel zijn gebleven (de cijfers voor de periode na 1891 ontbreken jammer genoeg). Uitzondering zijn het voorjaar 1886²⁴ en 1888 toen er net iets meer dan 6000 frank ontvangen bleek te zijn. De ontvangsten in het najaar, van de werkende leden, lagen aanzienlijk lager. De uitgaven bleven telkens onder controle, in de regel iets hoger in het voorjaar (het verrekenen van de kosten van de winter?). De evolutie van de kastoestand geeft aan dat een deel van de middelen werd belegd.

Eens per jaar werd er een “sermoen” gegeven met een bijzondere collecte die, zoals grafiek 3 laat zien, een behoorlijke, maar in de tijd afnemende, som binnenbracht:

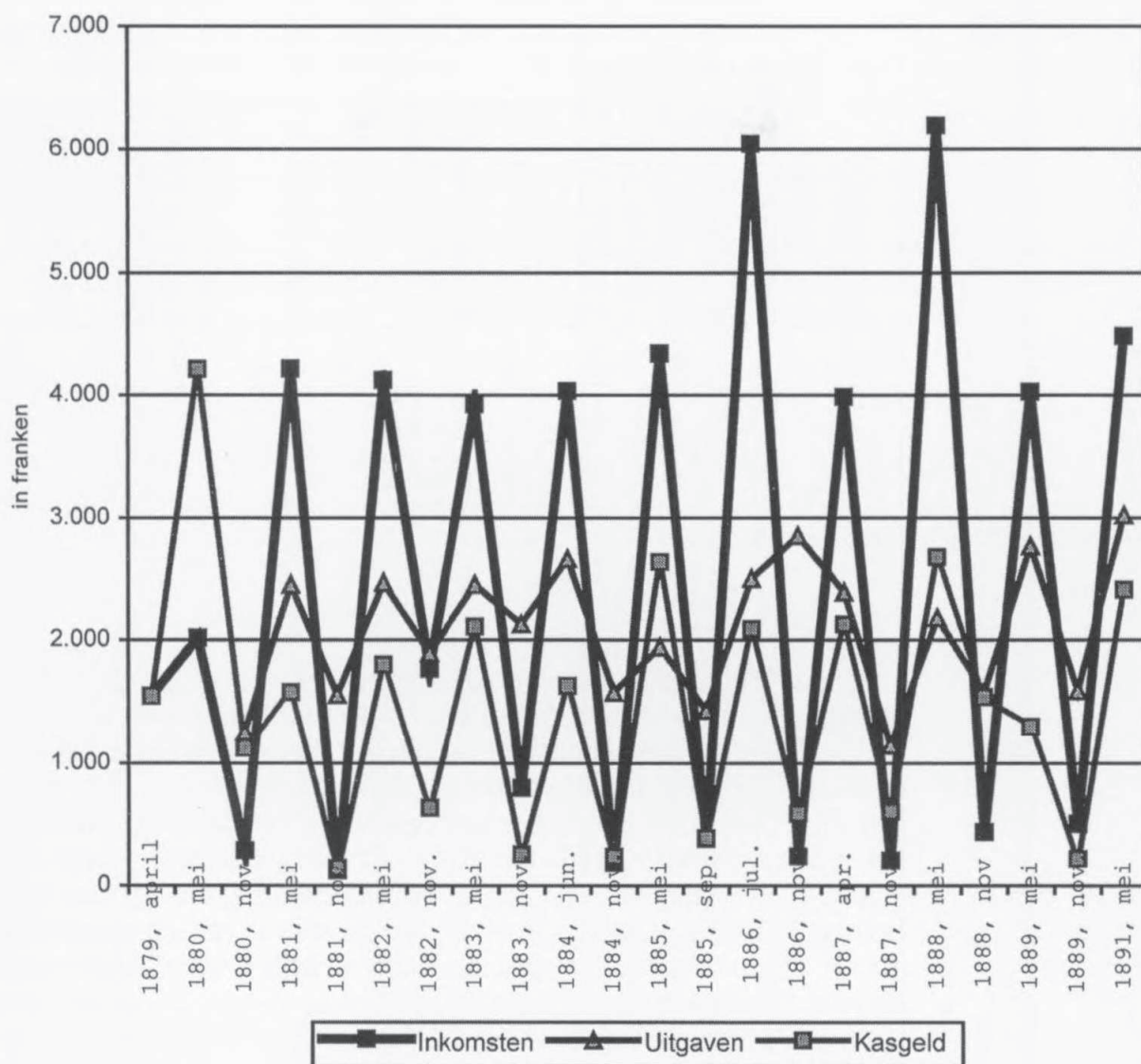
Het teveel aan contant geld werd belegd in lotenleningen of obligaties²⁵. Toch kon niet iedereen instemmen met deze “kleinburgerlijke” manier

²² *Belgique charitable*, 1893, blz. 153 en *Belgique charitable*, 1904, blz. 74.

²³ Of een goeie 200.000 frank volgens onze begrippen.

²⁴ Zou er een relatie geweest kunnen zijn tussen de toename van de giften en de sociale onrust in het land?

²⁵ 6 mei 1879: aankoop vijf loten uit stedenlening (twee Brussel, twee Antwerpen, één Luik); 2 december 1879: aankoop vijf obligaties in kanaal van Bossuit; 9 december 1880: belegging 1309,67 fr. in staatslening; 3 oktober 1882: gift Marie Vercruysse wordt omgezet in twee obligaties van 500 fr., opbrengst wordt aan families besteed.

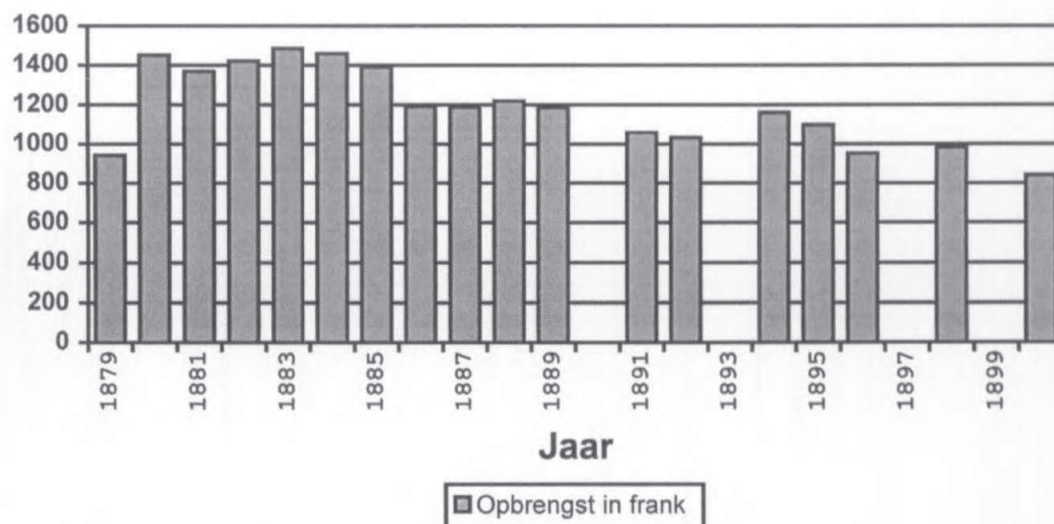

Grafiek 2: inkomsten en uitgaven.

van doen. Op de algemene vergadering van 14 maart 1880 kon deken Vandeputte het niet nalaten om te stellen : "Une société de bienfaisance ne peut thésauriser. Elle doit employer l'argent, qui ne lui est confié que pour être distribué; il faut avoir confiance dans l'avenir. La Providence enverra des dons extraordinaires pour y supplier". Veel effect had zijn uitlating niet. De politiek van beleggen ging onverminderd door²⁶. Financiële giften kwamen van vooraanstaande burgers die al dan niet een bestemming koppelden aan hun gift. Zo schonk deken Vandeputte op 3 februari 1880 26 fr. met de wens om er brandstoffen mee te

²⁶ In juni 1885 werd er een obligatie "Kanaal van Bossuit" ter waarde van 500 fr. uitgeloot zodat er een opbrengst van 172,5 fr. kon worden geboekt. Het kapitaal werd vervolgens herplaatst en bijkomend vermeerderd met 1000 fr. extra. De elf gemeentelijke obligaties van het "Crédit Foncier de France 1880", die in 1885 waren aangekocht, werden in september 1886 opnieuw verkocht (met een winst van 201,67 fr.) en

omgezet in zestien obligaties "Cuba 1880", waarvan de vereniging er in april 1886 al drie (t.w.v. 1297,50 fr.) had aangekocht. Een gift van 1000 fr. (februari 1888) werd eveneens belegd in twee obligaties "Cuba 1886". Eind 1888 werden er nogmaals drie obligaties "Cuba" (t.w.v. 1503,75 fr.) aangekocht. Op 7 november 1889 werden er een niet nader genoemd aantal opnieuw verkocht.

Grafiek 3: opbrengst jaarlijkse collecte

verdelen. Een anonieme schenker van 500 fr. wenste expliciet de belegging van dit bedrag (1 mei 1883). Arsène Vercruysse, die op 4 juli 1882 500 fr. schonk, bepaalde dat zijn gift moest worden gebruikt voor onmiddellijke hulp aan een gezin dat door een ongeval of ongeluk was getroffen. Dat deze wens gerespecteerd werd, bewijst de vermelding in het verslag van de vergadering van 3 oktober 1882 dat het bedrag werd gebruikt voor hulp aan een gezin waarvan de echtgenoot overleden was. Hoewel er heel wat giften anoniem gebeurden (de bedragen varieerden tussen acht en duizend frank), toch waren er flink wat giften waarvan de schenker met naam en toenaam bekend was. Schenkers waren o.a. de families Desalmon, Marie Willems (1331,50 fr. bij haar overlijden in 1886), Marie Benoit (1000 fr. die werden belegd in twee obligaties "Cuba"), De la Croix-Vandale, Albert Goethals (1000 fr) en Benoit Danneel.

Een goede aanleiding om de vereniging financieel extra te steunen was het overlijden van een lid van de vereniging of een familielid ervan: zo ontving men b.v. duizend frank bij het overlijden van ondervoorzitster Marie Vercruysse. Enkele begunstigers waren vrij uitzonderlijk te noemen: de vereniging kreeg in maart 1893 honderd frank vanwege een (niet nader gespecificeerd) "gouvernement", in december 1894 110,50 fr. vanwege het "Syndicat des Voyageurs" en in april 1901 93 fr. uit een collecte gehouden bij een concert van de "Société Chorale". Door een bijzondere inspanning van de dames Vandale en Arsène Vercruysse om ereleden te werven kon er in mei 1885 een behoorlijke meeropbrengst worden geboekt: tweehonderd frank jaarlijkse lidmaatschapsbijdragen en zestig frank gewone giften. Tenslotte herinneren we aan de beslissing van deken Degryse in 1890 om de offerandes van missen voor overleden leden ten goede te laten komen aan vereniging.

I Giften in natura

Naast de hulpverlening die mogelijk werd gemaakt door de financiële giften, kon de vereniging verder heel wat bijstand verlenen dank zij de

vele giften in natura. In de periode 1879-1902 verdeelden de "Dames de la Miséricorde" onder de behoeftige gezinnen ten minste 15.000 broden of gemiddeld een goede 650 per jaar. De broden werden betaald door dames uit de Kortrijkse burgerij²⁷ of geschonken naar aanleiding van een overlijden²⁸ of een huwelijk²⁹.

De behoeftigen konden de broden meestal verkrijgen in ruil voor een bon die zij van de "Dames" ontvingen. Dat het systeem aanvankelijk niet helemaal waterdicht was, bewijst de beslissing in september 1886 om bij broodverdelingen bij een overlijden of bij een andere gift roze en groene bonnen af te leveren. De roze moesten dan worden betaald door de schenker, de groene door de vereniging. Dit om te vermijden dat de schenker en de vereniging dubbel betaalden. Soms werd de verdeling ervan in handen gegeven van de geestelijkheid van de drie parochies Onze-Lieve-Vrouw, Sint-Maarten en Sint-Elooi.

De driehonderd broodbonnen die in november 1879 aan de deken en de pastoors van de drie parochies werden gegeven, konden worden ingeruild in drie bakkerijen: Vermeulen (Grote Markt voor de gezinnen van de Sint-Maartensparochie), Rumon (Veemarkt: Onze-Lieve-Vrouw) en Evrard (Overleie: Sint-Elooi). In 1880 werden de bakkers Wullaert (Voorstraat), Vanhoe (Leiestraat) en Evrard (Overleie) aangewezen. Dit toerbeurtsysteem viel blijkbaar in de smaak, want ook de daaropvolgende jaren werden de vaste broodleveranciers per trimester gekozen. Toch suggereerde de voorzitter in oktober 1884 om de keuze van de bakker misschien over te laten aan de armen zelf. De notulen van de vergadering vermelden dat men daarover zou nadenken, maar of de bestaande regeling ooit werd veranderd, kan alleen worden afgeleid uit de vraag tijdens de algemene vergadering van 17 maart 1885 om misbruiken inzake de vrije bakkerskeuze te signaleren. Ging het om misbruiken van de armen of eerder om misbruiken bij de bakkers, gelet op het voorstel (tijdens dezelfde bijeenkomst) van de deken om alle broden te betalen tegen een identieke prijs bij alle bakkers?

Vanaf het midden van de jaren 1890 begonnen ook bepaalde verenigingen hun duit in het (brood)zakje te doen. De "Société du Vieux Glaive" schonk in 1894 en 1895 telkens negentig broden. Een eerste schenking van 450 broden vanwege het Sint-Antoniuswerk vond plaats in 1894. Die gift werd evenwel meteen omgezet in vijftig kilogram kolen per gezin. De 450 broden die in 1895 werden geschonken, maakten het mogelijk om aan elk gezin drie broden te geven. Dit zou dus kunnen betekenen dat er op dat moment 150 gezinnen door de Dames werden ondersteund. Tegelijk kregen ze daarbovenop nog 1450 kg. aardappelen. Nog in 1895 werd de tegenwaarde van driehonderd broden omgezet in 3340 kg kolen, waaraan dus wellicht een grotere behoefte was.

²⁷ B.v. Delobel-Doornaert, Delacroix-Heldenberghe, Bruneel-Delva, Dominique Vercruysse, Firmin Vercruysse, Virginie Titeca, Charles Bossaert, Vercruysse-de Patin, Debrie, Desclée-Vanacker, Justine Hage, Delva, Victor Vercruysse, Rolin, Reynaert-Descamps, J. Vandale, Vancutsem, Loncke-Delacroix, Dobbelaere, Libeert, Georges Vercruysse, Verriest, Delacroix, Hage-Vuylsteke, Verheust, Boucquillon, Gustave Goethals, Debbaudt, Comer-Vercruysse, Coucke-Delacroix, Dewitte.

²⁸ B.v. bij het overlijden van erevoorzitter-deken Vandeputte (1882), van Arsène Vercruysse (1883), Marie Willems (1886), Julie Hage (1887), Lucie Goethals-Vercruysse (1889), Louise Verheust, Constance Hage, pater Desclée.

²⁹ Bij het huwelijk van mevrouw Albert Goethals werden b.v. tweehonderd broden geschonken, samen met duizend franken die werden belegd in obligaties.

Vanaf 1896 verminderde het aantal broden dat door het Sint-Antonius-werk werd geschonken en bleef het variëren tussen 75 en 160 per jaar. Minder frequent waren de giften van vlees. Ook hiervoor was er meestal een aanleiding, die dan nog een feestelijk karakter had : een huwelijk³⁰ of het kerstfeest. Vooral worsten deelden ze graag uit³¹!

Verder werd er bijgesprongen voor de verwarming van de huizen: af en toe konden brandstoffen - meestal ging het om een halve hectoliter cokes of vijftig kilogram kolen - onder de gezinnen worden verdeeld. Een vaste "leverancier" was de familie Desclée uit Doornik³², die in de bestudeerde periode iedere winter honderd hectoliter cokes ter beschikking stelde.

Andere giften van kolen of cokes gebeurden minder systematisch.

Ronduit zeldzaam waren de schenkingen van aardappelen en dekens.

Daarom werden er vrijwel elk jaar grote hoeveelheden aangekocht. De distributie gebeurde vanuit het klooster van de zusters Paulinen.

I Steunverlening

Uit wat voorafgaat, is duidelijk dat het de voornaamste bestaansreden van de "Dames de la Miséricorde" was om hulpbehoevende gezinnen te ondersteunen. Een regelmatig terugkerend agendapunt van de bijeenkomsten was de opgave van de gezinnen waarvan de noden via het inspectiebezoek konden worden onderzocht. Voor die bezoeken moesten de dames daadwerkelijk de Kortrijkse 'beluiken', zoals de Koeiekop en het Boerenhol, binnenstappen. Voor heel wat onder hen zal dat geen evidentie zijn geweest. De bezoekende dames, de zgn. werkende leden, brachten hierover achteraf verslag uit, zodat de Raad kon beslissen over de hulp (in natura) die kon worden verleend.

Blijkbaar waren er in de beginperiode wat problemen inzake de toewijzing van de hulp. Hoe moeten we anders de vermelding in de notulen van de vergadering van 6 januari 1880 verstaan, waarin gesteld wordt dat, voor de goede orde en om misbruiken te vermijden, er geen hulp meer zal worden toegekend buiten de vergaderingen. Als er dringende noden waren, moest desnoods maar een buitengewone vergadering worden belegd. Werkende leden mochten eventueel wel hun aanvraag op de Raadsvergadering komen toelichten, maar de beslissing of er al dan niet hulp werd toegekend, behoorde tot de exclusieve bevoegdheid van de Raad (notulen 3 mei 1881, art. 12 van reglement: "le conseil se retirera pour délibérer et voir s'il y a lieu d'accorder les secours demandés par les membres actifs, qui sont venues à cet effet assister à la réunion").

³⁰ Bij het huwelijk van Marguerite Vercruysse in 1890 werd één kg vlees per gezin verdeeld.

³¹ B.v. door de schatbewaarster mevrouw Arsène Vercruysse bij het huwelijk van haar dochter Marie-Henriette Vercruysse (1890), de familie Delacroix-Verschoore bij het huwelijk van P. Delacroix (1893), mevr. Decraene t.g.v. huwelijk Marie Decraene (1893), Cam. Vercruysse (1895, huwelijk dochter, dertig kg), Victor Vercruysse (1897, dochter Julie), Camille Vercruysse (1901, dochter Alix, vijftig kg.), mevrouw Decraene

(1902, zoon), Victor Vercruysse (1902, dochter Marie-Thérèse Vercruysse).

³² De Doornikse familie Desclée, met vertakkingen in Kortrijk, bekleedde als drukker-uitgever een vooraanstaande plaats in het katholieke milieu. De familie financierde ook de katholieke pers en de ultramontaanse actie.

*Hulpverlening thuis was een belangrijke opdracht voor de werkende leden.
(Devotieprentje, collectie KADOC-Leuven)*

De bezoeken moesten, volgens art. 20 van de statuten, wekelijks gebeuren, zodat meteen ook controle mogelijk was op de reële noden, op het goede gebruik van de toegekende hulp en op de vooruitgang van de orde en de netheid in het gezin³³. Precies aan dit laatste werd heel wat aandacht besteed, zozeer zelfs dat de Algemene Vergadering in 1880 besloot om prijzen toe te kennen aan de ondersteunden die op dat vlak de grootste verbetering boekten. Zo werd er in maart 1881 een prijs toegekend aan een gezin met kinderen, aan een alleenstaande of bejaarde en aan het gezin waar de grootste vooruitgang werd geconstateerd. De prijs voor de "netheid" bestond uit een ijzeren bed, geschonken door de pas overleden Louis Vandale. Ouderen en alleenstaanden werden alleen in de beginjaren van de werking van de vereniging ondersteund. Vanaf 1883 werden ze in principe niet meer aangenomen, tenzij bij uitzondering en met een maximum van tien personen³⁴.

Het wekt weinig verwondering dat de prijsuitreiking gepaard ging met een moraliserende toespraak: "après la récitation des prix convenues, Mme la Présidente leur adresse quelques paroles d'encouragement pour les exhorter à continuer de tenir proprement leur demeure et leur fait comprendre, que l'ordre est une source de prospérité et de bonheur pour leur famille". Kregen sommige gezinnen een prijs voor de netheid in hun woning, dan moesten andere regelmatig worden bijgestuurd. Het gezin Stillatus uit de beluik Pouillon was er zo één. Niet alleen liet de netheid er sterk te wensen over, maar de bezoeksters stelden ook vast dat een meisje van negen bij de ouders moest slapen. De Raad besloot dan ook om een matras, deken en katoen voor de twee jongste kinderen aan het gezin toe te wijzen³⁵. De realiteit van de slechte huisvesting wordt ook duidelijk in de oproep aan de werkende leden om erop toe te zien dat ouders en kinderen apart slapen, dat jongens en meisjes niet samen in dezelfde kamer lagen of ten minste gescheiden werden met een doek of meubel. Er werd ook aanbevolen dat kinderen niet samen slapen met de hond of kat³⁶.

Overigens hadden de bezoeken een zeer belangrijk moreel aspect. Van de dames werd verwacht dat ze een gedetailleerd rapport maakten over o.m. het feit of de mannen de religieuze "conferenties" bezochten, of de jongeren lid waren van de lekencongregaties en of de fabrieksmeisjes wel naar de patronaten gingen. Bovendien moest er in het bijzonder voor worden geijverd om het gebruik van vloeken te beperken³⁷.

Vragen om brood, stof voor hemden en matrassen waren zeer courant, maar er werd altijd rekening gehouden met de (noem het gespecialiseerde) hulp die eventueel door een andere caritatieve organisatie werd gegeven. Een mooi voorbeeld daarvan is het afwijzen van een voorstel van de voorzitter om extra steun te geven aan zwangere vrouwen vanwege hun bijkomende kosten. Als reden voor de weigering werd genotuleerd dat er al een organisatie bestond die hiervoor

³³ Op 4 mei 1880 moest aan dit statutaire voorschrift herinnerd worden. Een aanduiding dat er in de praktijk wel eens wat minder strikt de hand werd gehouden aan de routine van de huisbezoeken?

³⁴ Vergadering van 3 juli 1883.

³⁵ Vergadering van 3 augustus 1880.

³⁶ Algemene vergadering van 17 maart 1885.

³⁷ Toespraak van deken Roets op de algemene vergadering van 2 mei 1882: "Sous l'aumône matérielle nous cachons notre but principal qui est le bien moral faire parvenir le pauvre au salut éternel en accomplissant ses devoirs de chrétien". Vooral dit hogere doel onderscheidde, zo meende Roets, de christelijke liefdadigheid van de zgn. filantropen.

zorgde: "L'Oeuvre de la Maternité"³⁸. Omdat de ondersteuning van de "Dames de la Miséricorde" zich principieel richtte op arme huisvrouwen kon b.v. bij het overlijden van de vrouw een probleem ontstaan. In zulke gevallen werd het betrokken gezin overgedragen aan een andere organisatie, zoals het Sint-Vincentius a Paulogenootschap. Toen eind 1894 een "Oeuvre des soupes" werd opgericht als een typische "winterhulp"-organisatie, werd besloten om per gezin één brood minder te geven en dat te vervangen door drie soepbonnen³⁹.

In 1879 startte men met het aanvaarden van achttien gezinnen als steungerechtigden. Dit aantal nam in de loop der jaren geleidelijk toe, naar gelang van de noden en de financiële mogelijkheden van de vereniging. Het aantal ondersteunde gezinnen werd al in november 1879 opgetrokken tot vijfendertig, in december 1880 werden dat er vijftig. In maart 1888 werd genotuleerd dat door de aanhoudende koude en de werkloosheid elk gezin honderd kilogram kolen extra zou krijgen. In totaal werd 5700 kg geschonken, wat zou betekenen dat er op dat moment 57 gezinnen werden ondersteund.

In ieder geval bleef de "vraag" groter dan de mogelijkheden van de vereniging. Daarom werden er al snel enkele bijkomende principes aangenomen om de hulpaanvragen binnen de perken te kunnen houden. Om als hulpbehoevend gezin te kunnen worden aanvaard, moest het gezin bijvoorbeeld ten minste drie jaar in de stad wonen⁴⁰. Deze beslissing illustreert meteen ook het fenomeen van de immigratie in de stad, onder invloed van de toenemende industrialisatie.

In januari 1883 zag de algemene vergadering zich genoodzaakt om de hulpverlening nog verder te beperken. Voortaan zouden maximaal drie voorwerpen per jaar en per gezin worden gegeven, de verdeling van matrassen, dekens en jurken werd beperkt tot één om de twee jaar, damesborstrokken konden alleen in uitzonderlijke gevallen worden verkregen. Ook de procedure voor de hulpaanvragen werd strenger: de aanvragen konden alleen door werkende leden dames persoonlijk op de vergadering worden gedaan. Schriftelijke aanvragen zouden niet meer in overweging worden genomen. Amper een maand na de goedkeuring van deze regels, werd de regeling i.v.m. de verdeling van de voorwerpen al bijgesteld. Men constateerde immers dat bij drie voorwerpen per jaar en per familie gezinnen van twee en drie personen relatief te veel kregen ten nadele van de grote gezinnen. Daarom werd besloten om één voorwerp per twee personen te geven, met een maximum van vier per gezin.

Gezinnen waarvan de ergste noden gelenigd waren, werden geschrapt en vervangen door andere hulpbehoevende families. Daarom plande men in maart 1884 b.v. bijzondere inspectiebezoeken om te achterhalen of bepaalde gezinnen niet konden worden geschrapt. Tijdens de zomer waren de verzoeken om ondersteuning minder talrijk dan tijdens de

³⁸ Vergadering van 1 april 1879. Ook omgekeerd werkte de taakverdeling: in maart 1885 vroeg de Sint-Vincentius a Paulovereniging om de familie van weduwe Demeester opnieuw als steungerechtigd aan te nemen. In 1894 werd er een gezin omgewisseld met de Sint-Vincentius a Paulovereniging.

³⁹ Dit werk, dat zeker nog actief bleef tot in het begin van de 20ste eeuw, zorgde voor de verdeling van soep aan de armen tijdens de koudste maanden van het jaar. Intussen lag de werking stil.

⁴⁰ Vergadering van 3 oktober 1882.

winter⁴¹. In uitzonderlijke omstandigheden, zoals werkloosheid, kreeg een aantal gezinnen een buitengewone ondersteuning⁴². Gezinnen die als “niet-katholiek genoeg” werden bevonden, liepen het risico te worden uitgesloten. Zeker in een tijd van groeiende tegenstellingen tussen katholieken, liberalen en socialisten, waarvan de Schoolstrijd van 1879-1884 een opvallende uiting was, wekt het geen verwondering dat speciaal werd gevraagd om na te gaan welke school de kinderen van de ondersteunde gezinnen bezochten⁴³. De vraag van deken Degryse op de algemene vergadering van 13 november 1894 om meer aandacht voor het schoolbezoek was hoogstwaarschijnlijk minder ingegeven door deze ideologische tegenstellingen, maar eerder door zijn meer democratische opvattingen over de verbetering van de sociale situatie van de arbeiders door een betere opleiding.

In het voorjaar van 1883 brak er op de wijk Overleie een tyfus- en pokkenepidemie uit. Uit voorzorg besloten de dames om hun huisbezoeken tijdelijk stop te zetten en de broodbonnen door de Zusters van Liefde te laten bezorgen⁴⁴. Pas begin mei was de omvang van de epidemie zodanig verminderd dat de bezoeken vanaf de tweede week van mei konden worden hervat⁴⁵. Opvallend is bovendien dat vanaf 1894 voor de huisbezoeken meer en meer een beroep wordt gedaan op dezelfde zusters. Betekent dit dat op dat moment het enthousiasme van de werkende leden fel aan het bekoelen was? Een andere mogelijke verklaring kan liggen in de groeiende welstand van bepaalde burgerlijke families. Daardoor konden ze zich een buitenhuis aanschaffen, verbleven ze tijdens de zomermaanden op het platteland en konden ze in die periode geen huisbezoeken afleggen. Dit was b.v. het geval voor de gezinnen die door mevr. Bruneel-Delva werden bezocht. Omdat de familie ‘s zomers op het kasteel van Kemmel verbleef, moesten haar gezinnen over de andere leden worden verdeeld⁴⁶.

Ondersteuning moest worden “verdiend”. Op de algemene vergadering van februari 1884 stelde de deken voor om de hulpverlening aan de gezinnen vlugger te schrappen om luiheid en onbezorgdheid niet te bevorderen. Zijn suggestie kreeg de instemming en er werd besloten om de gezinnen te aanvaarden voor één jaar en daarna te zien of ze voor zichzelf konden zorgen.

De sociale kloof tussen de bezoekende dames uit de burgerij en de armen in de ‘beluiken’ zal niet gemakkelijk te overwinnen zijn geweest. Velen zullen af en toe getwijfeld hebben aan het nut van hun actie, zeker wanneer ze té weinig dankbaarheid in ruil kregen of wanneer merkbare resultaten inzake vooruitgang van de geholpen gezinnen achterwege

41 Vanaf 1884 werd de brooddistributie tijdens de zomermaanden met één brood per week verminderd. Ook wordt er in de notulen van de vergaderingen van 1898 en 1899 expliciet melding gemaakt van “zomerschrappingen”, terwijl de vergaderingen tijdens de wintermaanden herhaaldelijk aandacht besteden aan de winterbehoeften (b.v. 14 oktober 1879). In oktober 1885 werd op voorstel van de schatbewaarster besloten om in extra hulp (kolen of aardappelen) te voorzien voor de winterperiode. De 2000 kg aardappelen die daarvoor werden aangekocht werden in de loop van de volgende maanden gedistribueerd.

42 Vergadering van 2 december 1887. Begin 1881 kreeg het eerder al geschrapte gezin Deweerdt opnieuw hulp omdat het gezinshoofd werkloos was geworden en er een zoon in het leger was.

43 Vergadering van 22 november 1881.

44 Vergadering van 8 februari 1883.

45 Vergadering van 1 mei 1883.

46 V. PRIEM, *Het Kasteel te Kemmel*, blz. 35. Een in deze context interessant detail: de aankoopakte van het kasteel vermeldde dat de koper de verplichting had om tweemaal per jaar brood en linnen aan de armen uit te delen.

bleven. Maar uiteindelijk was dit niet zo belangrijk: het feit dat men aan liefdadigheid deed, was al ruim voldoende tot zelfheiliging⁴⁷.

I Morele vorming

Eén van de allereerste beslissingen (genomen op algemene aanvraag) bij de oprichting van de nieuwe vereniging was om elk jaar een "sermon de charité" te organiseren in de kapel van de zusters Paulinen⁴⁸. Deze predikatie werd voor het eerst gehouden op donderdag 30 oktober 1879 om 17 uur. Het moment was goed gekozen: de winter, een moeilijke periode voor de armen, kondigde zich aan. De plechtigheid zelf bestond in een lof door deken Vandeputte en een preek door Jules Verschaeve, leraar-econoom van het Sint-Amandscollege. De verslaggeefster noteerde dat Verschaeve erin slaagde om het armoedeprobleem treffend te schetsen voor de vele aanwezigen, onder wie talrijke vooraanstaande families. Men bleek ook zeer tevreden te zijn met het zangoptreden van Ella Lemmens.

Op 30 november 1880 werd gepreekt door kanunnik Boddart, secretaris van het bisdom Gent, die "une brillante apologie de la pauvreté" weggaaf. Joséphine Scherrington leidde de zang in een kapel die te klein was voor de talrijk opgekomen aanwezigen.

Op 28 november 1881 was de Leuvense filosofieprofessor Lefebvre te gast. Voor de zang werd opnieuw een beroep gedaan op juffrouw Lemmens, die onuitgegeven liederen bracht van haar overleden vader. Uit erkentelijkheid werd haar een religieus boek overhandigd. Lefebvre had het over de lamentabele toestand van de armen vóór de komst van het christendom, dat hierin verandering bracht. Christus stelde zich gelijk aan de armen en de liefdadigheid van de eerste christenen was ook een vorm van heroïsme. "Peu à peu, la foi s'est ralenti dans le coeur de l'homme" en de arme geraakte opnieuw in de vergetelheid. Daardoor zag hij zich gedwongen te revolteren en geweld te gebruiken om een deel van de aardse goederen in zijn bezit te krijgen. Die revolutie was evenwel vergeefs, want had Christus niet gezegd dat er altijd armen onder de mensen zouden zijn? Hoe dan ook, er ontstonden vele "sociétés de philanthropie", die vele verdiensten hadden. Maar, alleen de christelijke liefdadigheid "a trouvé moyen de joindre à l'aisance, la résignation au sort qui lui incombe sur la terre et de faire reparaître le vrai bonheur là où il était inconnu depuis que le vice l'en avait chassé". Lefebvre besloot zijn preek (uiteraard) met een oproep tot vrijgevigheid van het publiek, zeker nu een strenge winter met werkloosheid voor de deur stond die tot grote noden aanleiding zou geven.

De kapel van de Paulinen was dus duidelijk te klein voor de grote belangstelling voor het jaarlijkse 'sermoen'. Daarom trok men op 28

⁴⁷ "On rencontre bien souvent des difficultés et des ingratitude de la part des pauvres que nous visitons mais que cela ne nous décourage point, car ce n'est point le succès qui fait le mérite de nos actions, mais les efforts que nous aurons fait parvenir au but proposé. Que cette pensée nous encourage pour continuer avec le même

zèle l'oeuvre si belle et si grande de secourir le pauvre non seulement matériellement mais surtout moralement" (Deken Roets op de algemene vergadering van 14 december 1882).

⁴⁸ Vergadering van 27 mei 1879.

december 1882 naar de Onze-Lieve-Vrouwekerk, waar de Leuvense vice-rector, mgr. Cartuyvels, de aanwezigen, onder wie zowat de hele Kortrijkse geestelijkheid en talrijke vooraanstaande families, één uur lang toesprak⁴⁹. Zijn uitgangspunt was de heiligmakende genade, die door de zonde verloren kon gaan. Het verlies ervan kon echter door de sacramenten en het beleven van de goddelijke wetten, de tien geboden, worden hersteld. Om de weg naar de hemel te vinden, moet de christen aan liefdadigheid doen. Een belangrijke vorm van liefdadigheid was de "charité envers Dieu" door het gebed. Maar die werd verdienstelijker door aan caritatieve werken te doen: dat was immers "le christianisme en action". Liefdadigheid leidde dus onvermijdelijk naar het eeuwige geluk⁵⁰.

Het 'sermoen' voor het jaar 1883 werd pas op 5 februari 1884 gehouden, deze keer in de Sint-Maartenskerk. Na het lof sprak de Parijse dominicaan Feuillet over "Le Regne de Dieu". De notulen in het verslagboek beperken zich tot de vermelding dat de predikant het had over twee thema's: "la royauté temporelle de Dieu" en "la royauté de Dieu sur les âmes".

De dominicanen konden blijkbaar het publiek boeien, want Feuillet werd gevolgd door tal van ordegenoten: pater Monvoison, uit Rijsel, ter vervanging van zijn zieke confrater Givron (op 18 november 1886 in de Sint-Maartenskerk) en pater Lefèvre, eveneens uit Rijsel (op 13 december 1887, Sint-Maartenskerk). Op 11 december 1884 was het, opnieuw in de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de beurt aan pater de Biolley. Zijn thema was "Zalig de barmhartigen, want ze zullen barmhartigheid bekomen". Hoe dat kon gebeuren, was vrij duidelijk: enerzijds door het geven van aalmoezen aan wie die behoeft, anderzijds door verlichting te geven aan de zielen in 't vagevuur door aalmoezen en gebed.

Pater Levigoureux, overste van het dominicanenklooster van Rijsel, moet op 17 december 1885 in de Sint-Maartenskerk een indrukwekkende preek gehouden hebben, want het verslagboek geeft er een samenvatting van van niet minder dan negen bladzijden. Voor het eerst werd duidelijk gesproken over de opkomst van het socialisme en het gevaar van een antireligieuze maatschappij. Levigoureux zag een groot sociaal gevaar in de gangbare opvattingen over een wereld zonder God, die volgens hem een hersenschim was: "une société sans religion est une chimère". De sociale ongelijkheid was een eeuwenoud probleem, dat echter niet op te lossen was zonder God, religie en liefdadigheid. Om deze stelling te bewijzen, probeerde de predikant eerst de machteloosheid aan te tonen van de oplossingen die door het communisme en de officiële liefdadigheid werden aangeboden. Voor de communisten of collectivisten kwamen alle problemen voort uit de klassentegenstelling tussen rijk en arm. Als die tegenstelling kon verdwijnen, zou er opnieuw een tijd van vrede en welzijn voor alle volkeren aanbreken. Levigoureux vond dit echter een absurde doctrine, want ze was zowel onrechtvaardig (het eigendomsrecht was immers een natuurrecht) als niet-realiseerbaar: wie zou die gelijke

⁴⁹ De zang werd verzorgd door Josephine Scherrington en het mannenkoor o.l.v. de heer Debo. Cartuyvels werd nog een tweede keer uitgenodigd, op 26 december 1888.

⁵⁰ "Aimons les pauvres, soyons généreux à leur égard, la justice divine rétablit l'équilibre entre le riche et le pauvre. Par la charité donnons quelque chose de notre superflu ainsi nous arriverons facilement à la béatitude éternelle".

verdeling van de eigendommen en goederen kunnen doorvoeren? Er was bovendien al aangetoond dat er op de wereld onvoldoende rijkdom was om iedereen een comfortabel leven te laten leiden, zodat uiteindelijk niemand tevreden zou zijn. Tenslotte meende de predikant dat deze visie ook totaal nutteloos was voor de toekomst, want door die doctrine te volgen zouden de volkeren van de Kerk vervreemd geraken. De officiële liefdadigheid kon al evenmin op zijn sympathie rekenen, al werd die vaak voorgesteld als een tegenwicht voor de vooruitgang van communisten en socialisten. De predikant verweet de overheid overigens dat zij niet wist niet hoe te reageren op die vooruitgang: "ils [=de overheid] ne connaissent que canons et fortresses". De overheidshulp was zeker onvoldoende, want een arme die stierf van de honger kon niet wachten tot alle formaliteiten waren vervuld. Vooral 's winters heerste grote ellende. Precies dan konden Kerk en geloof een extra kracht geven. Jezus Christus loste dit probleem op met twee elementen: *une idée* en *un sentiment*. Het idee bestond erin dat de waarheid een stabiel gegeven is en dat armoede een eer was, tenminste als ze geen gevolg was van wanorde en passie. Christus, die zelf zijn hele leven arm was, was de eerste die dit zo bekeek. Maar, naast het idee, was er ook nog een "gevoel" nodig. Christus stelde zich gelijk aan de armen - "wat u voor de minsten doet, doet u voor mij" - en opende de poort voor het beoefenen van liefdadigheid. Liefdadigheid was trouwens niet alleen een theorie, maar moest ook worden toegepast. Dat de Kerk daarin slaagde, bewees het feit dat er nu voor elke vorm van armoede een specifiek hulpverlenend werk bestond: scholen, ziekenhuizen, weeshuizen en... de "dames de la Miséricorde"⁵¹.

De traditie van de jaarlijkse predikaties werd in ieder geval voortgezet tot 1901. Alleen werden in het verslagboek jammer genoeg geen samenvattingen meer genoteerd⁵².

Uit de preken is de burgerlijke ingesteldheid van de Kerk duidelijk af te leiden. Karel Van Isacker spreekt in deze context zelfs van een Kerk die "gecontamineerd" werd door de sponsor van haar verenigingen⁵³. Hij stelt vast dat de regulieren bijna allen uit de bourgeoisie stamden en dat

51 "Et vous, Dames de la Miséricorde? Que je suis heureux de saluer dans cette église devant l'autel, vous qui allez de porte en porte chercher le pauvre, le visiter, le soulager et lui donner non seulement l'aumône de pain et du vêtement, mais surtout l'aumône du coeur, qui donne force de supporter les peines et les vicissitudes de la vie; soiez bénies Mmes, pendant ce rude hiver, qui s'annonce prématurément, consolez les mères et les enfants; soyez bénies vous qui consolez par une parole encourageante ce coeur aigri, vous qui relevez les faibles et soutenez les forts et vous, heureux de la terre, ouvrez vos coeurs et vos mains, versez abondamment dans les bourses de la charité; oui, donnez généreusement, pratiquez la charité chrétienne "qui donne aux pauvres prête a Dieu et Il vous rendra au centuple de cette vie sans parler du centuple éternelle". Donnez riches, laissez tomber votre or; Dames, donnez aux besoin vos bijoux, laissez les tomber dans les plains sanglantes du pauvre, et vous pauvres, donnez votre obole et joignez-y une prière, qui, s'émissant à l'or du riche fera descendre les bénédictions du Ciel sur votre cité de Courtrai, sur vous,

sur vos familles, sur l'oeuvre bienfaisante des Dames de la Miséricorde. C'est la grace, que je vous souhaite, ainsi soit-il".

52 De predikanten waren: pr. Verschaeve (26 december 1889 die de zieke kanunnik Lefebvre verving); pr. Heynssens (18 november 1890, directeur van de Zusters van Liefde in Brussel); dom Laurant Janssens van Maredsous (3 november 1891); pater Samain, rector van de redemptoristen van Doornik (15 november 1891); pater de Boilley, dominicaan [o.p.] (14 november 1893); pater Boulanger, provinciaal van de dominicanen in Frankrijk (18 december 1894); pater Feuillet, o.p. uit Rijsel (12 december 1895); pater Marchal, o.p. uit Rijsel (16 december 1896); pater Lacome, o.p. uit Rijsel (4 december 1897); pater Duchaussey, prior o.p. uit Rijsel (29 november 1898); pater Guelette (van het klooster van La Sarthe (13 december 1899); pater Guilfet, o.p. uit Rijsel (19 november 1901). Wie in 1900 preekte, is niet bekend.

53 K. VAN ISACKER, *Mijn land in de kering 1830-1980*, dl. I, blz. 205

ze in het kloosterleven een bevestiging vonden van de mentaliteit van hun gezin en opleiding: ruime behuizing, aanzienlijk grondbezit, het comfortabele bestaan van heren die zich ophielden met intellectueel werk en de handenarbeid overlieten aan lekenbroeders. De seculiere priesters, meestal afkomstig uit de middenklasse, werden volgens Van Isacker burgerlijk door hun opleiding⁵⁴.

I Besluit

“Dieu comme but, le pauvre comme moyen”: dit was de leuze van de Gentse Vincentianen. Er bestaat geen twijfel over dat zelfheiliging eveneens de belangrijkste motiverende factor was om actief te worden in de kring van de Dames de la Miséricorde. De hulpverlening aan de armen was wel belangrijk, maar de facto toch secundair.

Niettemin hadden de wekelijkse bezoeken aan de ondersteunde gezinnen nog een bijkomende dimensie. De volksklassen moesten, op moreel en sociaal-cultureel vlak, worden ingepast in de katholieke subcultuur. Vandaar ook de controle op hun kerkelijkheid en eventueel zelfs een sanctionering indien niet aan de normen werd voldaan. Bovendien zorgde de groeiende impact van de clerus op de katholieke werken in de periode 1880-1890 ervoor dat ook de Dames stilaan het aanschijn kregen van pastorale hulpagenten⁵⁵. Het verslagboek bevat tal van verwijzingen die dit bevestigen.

De aantekeningen in het verslagboek houden op in mei 1902, na het ontslag van secretaris Marie De Haerne-Vercruysse. Ongetwijfeld toevallig, maar symbolisch niet onbelangrijk, valt het beeld dat we ons van de werking van deze organisatie konden vormen, samen met het pontificaat van paus Leo XIII (1878-1903). In zijn politiek van pastorale heroriëntatie riep Leo XIII op tot een verinnerlijking van het geloof. Dat kon b.v. door meer eucharistische vroomheid en door het dagelijkse rozenkransgebed. Anderzijds werd zijn encycliek *Rerum Novarum* (1891) door meer actiegerichte gelovigen geïnterpreteerd als een aansporing tot modernisering van de sociale actie. Als een gevolg daarvan schroefden tal van (mannelijke) Vincentianen hun engagement in de traditionele Sint-Vincentius a Paulogenootschappen terug ten voordele van een inzet in de oprichting van sociaal-maatschappelijke organisaties, zoals de gilden van ambachten en neringen. De behoudende strekking interpreteerde *Rerum Novarum* evenwel als een missionaire oproep tot verkondiging, wat uiteindelijk leidde tot een tweespalt in de organisatie⁵⁶.

In de brochure “*150 jaar bewogen leven*” wordt gesteld dat de encycliek *Rerum Novarum* een grote invloed heeft gehad op het Werk van de Dames. Er zou een evolutie op gang gekomen zijn in de richting van een “moderne liefdadigheid”, aangepast aan de behoeften van die tijd⁵⁷.

⁵⁴ Ook J. ART (zie noot 79) bevestigt deze stelling.

⁵⁵ DE MAEYER en WYNANTS, *De Vincentianen*, blz. 9-10.

⁵⁶ J. DE MAEYER en P. WYNANTS, *De Vincentianen*, blz. 10.

⁵⁷ M. VAN DER SYPT, blz. 12-13. Wat Van der Sypt op deze bladzijden schrijft is m.i. overdreven “hagiografisch”. De Dames zouden volgens haar een grote stimulans hebben gegeven aan de verspreiding van nieuwe initiatieven zoals ziekenfondsen en de sociale wetgeving. Dit lijkt me lang niet bewezen, integendeel.

Sint-Vincentius a Paulo, patroonheilige van liefdadige organisaties.

(Devotieprentje, collectie KADOC-Leuven)

Op basis van de beschikbare informatie over de Kortrijkse vereniging lijkt me dit een zeer voorbarige conclusie. Het verslagboek verwijst nergens naar *Rerum Novarum* en niets uit de notulen wijst op een vernieuwing in de aanpak van de Dames. Ik heb integendeel de indruk dat men vanuit zijn burgerlijke ingesteldheid overtuigd was van zijn gelijk en dat de gebruikte moreel-educatieve methodiek niet ter discussie werd gesteld⁵⁸.

Het is op dit moment niet duidelijk of de Kortrijkse Dames de la Miséricorde na 1902 nog actief zijn gebleven. Ik heb geen reden om aan te nemen dat dit niet het geval is geweest: een programma voor een

“Liefdadigheidsfeest gegeven door de Damen van Bermhertigheid” uit 1907 en bewaard in de Stedelijke Musea wijst hierop. Toch zal het feit dat men moest recruteren uit een hoe dan ook beperkt potentieel van kandidaat-leden verhinderd hebben dat de vereniging een grote uitstraling heeft gekregen. Indien de nauwkeurigheid van de aantekeningen in een verslagboek samengaat met de dynamiek van een vereniging, dan

kunnen we zelfs veronderstellen dat het stilaan bergaf ging. Ook het feit dat de Dames zich na 1891 bleven plaatsen in de conservatieve traditie, zal hun organisatie geen goed gedaan hebben. Vergeten we niet dat de voor zijn tijd progressieve deken De Gryse de aanzet gaf voor de oprichting van tal van nieuwe organisaties, zoals de Gilde van Ambachten en Neringen. Het geloof in pure liefdadigheid als methode om sociale problemen aan te pakken vond in deze organisaties weinig of geen aanhang meer. De burgerij verloor stilaan een steunpunt voor de handhaving van haar macht en een bepaalde vorm van geloofsbeleving werd onmogelijk. Het tijdperk begon te kantelen.

⁵⁸ Jan Art relateert de “vernieuwing” die van *Rerum Novarum* zou zijn uitgegaan. Hij stelt dat de Vlaamse Kerk al vóór 1891 onder druk van de omstandigheden, op haar eigen manier met de verbetering van “het lot van de werkmán” was begonnen. Na 1891 ging ze daarmee door, op een conservatieve en zeker niet op een geweld-emanicerende wijze. Art poneert overigens dat alleen het kerkelijke apparaat, op het moment dat de

belangentegenstellingen tussen de rijkere en armere bevolkingsgroepen een kritiek punt hadden bereikt, in staat was om de onrust te kanaliseren. J. ART, *De pastorale methodes van de Vlaamse parochiegeestelijkheid: verandering of continuïteit*, in *Een kantelend tijdperk. De wending van de Kerk naar het volk in Noord-West-Europa, 1890-1910*. KADOC-Studies 13. Leuven, 1992, blz. 227-243.

I Bijlage: samenstelling van het bestuur

Functie:	Periode:	De dames:
Voorzitter:	1879-1887	Vandale-Crombet
	1887-	Victor Vercruysse-d'Hondt
Ondervoorzitter:	1879-1882	Marie Vercruysse (+)
Secretaris:	1879-1889	Lucie Vercruysse
	1889-1902	Marie De Haerne-Vercruysse
	1902-	Marie Debbaudt
Penningmeester:	1879-1893	Arsène Vercruysse-Ellebaudt
	1893-	Paul Vercruysse
Vestiaire:	1879-1887	Julie Hage
	1887-1889	Marie Dupont
	1889-1900	Elise Vandenpeereboom
Raadslid:	1879-1886	Marie Willems
	1880-1883	Augusta Vercruysse-Rolin
	1882-	Camille Vercruysse
	1883-1887	Victor Vercruysse-d'Hondt
	1883-	Mathilde Delacroix
	-1883	Robert Vercruysse
	1884-1887	Marie Dupont
	1886-1889	Elise Vandenpeereboom
	1889-	Bruneel-Delva
	1889-	Decraene Boulez
	1889-	Vercruysse-Descamps
	1892-	Veys
	1896-	Gustave Goethals
	1898-	Vandenpeereboom-Buyse
	1901-	Georges Vercruysse